

ANDRAŽ KOVAČ

SLS med Avstrijo in Jugoslavijo

UVOD

Devetnajsto stoletje, ki je bilo za monarhijo ob lepi modri Donavi pretresljivo in razgibano obdobje, je globoke sledi svojih političnih, kulturnih in družbenih gibanj, pustilo tudi v provincialnih kronovinah med Alpami in Tržaškim zalivom. Ideje Herderja in Rousseauja so našle odmeve tudi pri učenjaku s sončne strani Alp, Antonu Tomažu Linhartu, ki je spisal delo pod naslovom: Poskus zgodovine Kranjske in drugih dežel južnih Slovanov Avstrije. To delo je izšlo v dveh zvezkih, in sicer prvi leta 1788, drugi pa leta 1791, in je predstavljalo recepcijo idej o naravnem pravu, dobrih divjakih in o duhu narodov, poleg tega pa je knjiga jasno podala stališče, da med Alpami in Tržaškim zalivom živi enotno ljudstvo (Grdina, 2003, 14).

Z omenjenim Linhartovim delom¹ se je namreč nekako začelo slovensko narodno gibanje v svojem pravem pomenu in je zato še toliko bolj pomenljivo dejstvo, da ima v svojem naslovu ljudstva, imenovana južni Slovani, kajti ravno ideologije, ki so se naslanjale na idejo o južnih Slovanih, so ustvarile kar dve državni tvorbi, v katerih smo Slovenci preživeli skoraj celotno kratko dvajseto stoletje². In

ravno ta konstanta povezave med slovenskim narodnim gibanjem in jugoslovansko idejo ustvarja že skorajda nujo, da si ogledamo razvoj odnosa v slovenskem narodnem taboru do omenjene ideje, ter to, kakšna je bila njena recepcija skozi čas³.

Pričujoče besedilo seveda že zaradi omejitev, ki mu jih postavlja njegov format, ne more ne podati celovitega pogleda, še manj pa poskusa rešitve omenjenega historiografskega problema, lahko pa poskusimo pregledati odnos najmočnejše slovenske politične stranske v habsburški monarhiji,⁴ in sicer Slovenske ljudske stranke. Potrditev o njeni moči nam daje na primer sloviti vzdevek Ivana Šušteršiča "*nekronani vojvoda kranjski*" (Grdina, 2003) na nekakšni simbolni ravni. In ravno zaradi moči omenjene stranke ter nadaljevanja njene moči v Kraljevini SHS/Jugoslaviji pod vodstvom dr. Antona Korošča bomo poskusili pogledati politični razvoj podonavske monarhije in spreminjajoči se odnos do jugoslovanske ideje pri SLS.

PRELUDIJ

O Slovenski ljudski stranki in njeni politiki pa ne smemo začeti govoriti kot o streli z

jasnega, temveč je potrebno najprej pogledati dve stvari, o katerih bo govora v tem neobičajno poimenovanem poglavju. Gre za naslednjo pojav.

Najprej je potrebno povedati nekaj stvari o narodnostnem položaju v podonavski monarhiji v drugi polovici 19. stoletja, orisati splošnejši položaj slovanskih narodov in širšo narodnostno situacijo.

Na drugem mestu bo potrebno spregovoriti nekaj besed o začetku ločitve duhov v slovenski politiki ter o akomodaciji ideologije političnega katolicizma nacionalni in demokratični ideji, kar je pojav SLS, kot ga poznamo danes, pravzaprav omogočilo.

Habsburška monarhija je bila glede marsičesa v stoletju meščanov in nacionalnih držav pravzaprav živi fosil. Nastala je namreč iz različnih dežel, grofij, vojvodin in kraljestev, kjer si je habsburška hiša skozi stoletja pridobila oblast na različne načine. Od obdobja razsvetljenstva so različni habsburški vladarji poskušali vse te note združiti v državo, potem ko so bile stoletja povezane zgolj preko personalne ali celo zgolj dinastične unije (Zwitter, 1962, 38; Anderson, 1998, 30).

Opis strukture monarhije je bil na tej točki pomemben predvsem zaradi dejstva, da je zaradi še v marsičem fevdalne ureditve ter velike heterogenosti imperija vlada imela velike težave pri ustvarjanju tistega, kar bi lahko imenovali "uradni nacionalizem"⁵, ter pri centralizaciji, saj je vlada z izbiro nemškega jezika dajala svojim podložnikom občutek, da favorizira nemški jezik in narod (Anderson, 1998, 98-99). S tem pa so se nekako pričela trenja med narodi⁶, ki so ostala stalnica v celotnem nadaljnjem obstoju monarhije.

Razvoj pa je kasneje šel v tej smeri, da so v nekako najslabšem položaju pristali slovanski narodi⁷ in tudi omenjeno je med drugim povzročilo nujnost večjega slovanskega povezovanja. Ob tem naj omenimo kopiranje češkega "nation buildinga" pri Slovencih, opiranje Slovencev na hrvaško zgodovinsko pravo ter željo po povezovanju tudi kot odgovor na vse bolj grozeči nemški nacionalizem

in italijanski iredentizem (Rahten, 2001; Grdina, 2003).

Zgoraj opisana situacija je tako v marsičem vplivala na politiko slovenskih katoliških narodnjakov,⁸ toda, da se je lahko stranka kot taka pojavila, so se morale spremembe zgoditi tudi v delovanju katoliškega tabora samega. Še v osemdesetih letih 19. stoletja so bila stališča mnogih vodilnih mož v katoliškem taboru na Slovenskem do narodnega vprašanja izrazito negativna. Mahnič je namreč še leta 1888 zavračal narodnostna gibanja kot liberalna, narod je imel za nič več kot jezikovno skupnost in v marsičem mu je v tem času pritrjeval tudi kasnejši vodilni slovenski narodnjak Janez Evangelist Krek (Pelikan, 1997, 21-29).

Podobno negativen je bil v istem obdobju odnos ideologov političnega katolicizma do parlamentarne demokracije, v kateri so videli produkt prostozidarstva in francoske revolucije (Pelikan, 1997, 40-46). Toda spremembe politične situacije in boj za monopol med narodom so prinesli spremembe v katoliški tabor. K temu so prispevale predvsem misli Aleša Ušeničnika in Antona Mahniča, ki so narod neločljivo povezale z vero, ter na drugi strani počasno dognanje, da ima katoliški tabor v ljudstvu veliko širšo zaslombo kot v razumništvu ali plemstvu (Pelikan, 1997).

Razpravo o tem, v kolikšni meri so ideologi političnega katolicizma⁹ resnično spremenili mnenja ter v kakšni meri je šlo za goli pragmatizem, bomo prepustili drugim, dejstvo pa ostaja, da so omenjene spremembe omogočile nastanek katoliške narodne stranke, predhodnice SLS, ki je po državnoborskih volitvah leta 1891, zadnjih v duhu slogaške politike med slovenskimi poslanci, stopila na politično prizorišče¹⁰ (Rahten, 2001, 11). V letih 1892-1894 pa je Katoliška narodna stranka zaživela¹¹ in je predstavljala širok okvir za delovanje takratnih političnih populistov in poznejših "voditeljev" (Grdina, 2003, 139). Vrata do široke podpore pa so jim bila odprta tudi zaradi podpore socialnim pravicam kmetov in delavcev¹²

SLS IN JUGOSLOVANSKO VPRAŠANJE

Konec 19. stoletja je bilo v politiki habsburške monarhije poleg čeških državnopravnih zadev najbolj pereče ravno jugoslovansko vprašanje (Rahten, 2001, 5) in kot tako je moralo biti med osrednjimi zadevami vsake stranke v "jugoslovanskem" prostoru. Najprej slovenska politika ni bila toliko vezana na nemško krščansko socialno stranko, toda po neuspehu Badenijevih jezikovnih navedb¹³ so si Slovenci bili prisiljeni najti novega zaveznika. Kot tak je leta 1898 nastopila hrvaška stranka prava, kjer so Slovenci računali predvsem na pomoč hrvaškega državnega prava (Prunk, 1997, 53).¹⁴

Ob koncu 19. stoletja pa je bila situacija nasploh zelo burna in dogajanja v parlamentu so vodila do tega, da so Slovenci poleg tega, da so izgubili potencialne zaveznike v Luegerjevih krščanskih socialcih, izgubili še zaveznike v Čehih in Poljaki. Pri Poljaki jih je zelo razočarala izjava Adalberta grofa Dieduzyckega, ki naj bi izjavil: *"Da se doseže mir med Čehi in Nemci, treba je žrtvovati Slovence"* (Rahten, 2001, 28).¹⁵

Egoistična politika poljskih in čeških poslancev je tako imela močne odmeve na političnem prizorišču na Slovenskem in slovenske poslance še močneje povezala z ostalimi južnoslovanskimi narodi, saj je časnik Slovenec napovedoval "naš odgovor in odgovor slovenskega in hrvatskega naroda"¹⁶ (Rahten, 2001, 29). Slovenski katoliški narodnjaki so bili tako ob koncu 19. stoletja še bolj povezani s Hrvati in jugoslovansko idejo kot na začetku slovenske politike¹⁷ in kljub burnemu dogajanju so se stvari začele bistveno spreminjati šele z vzponom trialistične ideje.

TRIALISTIČNA IDEJA

Ko so se v Avstriji po letih, sledečih revolucijam leta 1848, začeli narodnostni spori zaostrovati, so bili posebej vročerkvni Madžari, kar se je radikalno pokazalo v

revolucijah pod vodstvom Lajosa Kossutha (Zwitter, 1962, 89-90). Madžari so s svojim ravnanjem, ki se je v bolj umirjeni obliki nadaljevalo tudi po reakciji, in sicer pod vodstvom umirjenega nasprotnika Lajosa Kossutha grofa Istvana Szechenyja¹⁸, bili pravi dediči anticentralističnih tendenc ogrskega protijožefinskega plemstva (Grdina, 2003, 23).

Kljub novi in bolj umirjeni politiki znotraj madžarskega narodnega gibanja pa so napetosti ostale in poraz Avstrije v vojni proti Prusiji leta 1866 je njihovo ublažitev postavil na mesto prioritete v politiki monarhije. Toda namesto federalizma zgodovinskih dežel, ki ga je zagovarjal šef vlade grof Belcredi,¹⁹ je novi zunanji minister grof Beust obrnil situacijo tako, da se je vlada raje odločila za kompromis z Madžari in tako jim je prepustila polovico države (Grdina, 2003, 24).

Sprejem dualizma leta 1867²⁰ je slovenske rodoljube silila k poglobljenim razmišljanjem o položaju, zaradi dejstva, da so ravno Slovani s sporazumom največ izgubili (Grdina, 2003, 28), je pa od takrat naprej možnost o ponovni preureditvi monarhije zmeraj prisotna, kar se je pokazalo v začetku dvajsetega stoletja z vzponom trialistične ideje.

Veliki preobrat je namreč na političnem prizorišču pomenil prestolonaslednic Franc Ferdinand, nadvojvoda Avstrija-Este, ki mu dualistična ureditev ni bila po godu in se je zato zanimal za možnosti preoblikovanja monarhije po etničnem ključu, in to mu je celo v očeh kritičnih opazovalcev prineslo podobo bodočega rešitelja Avstrije²¹ (Grdina, 2003, 189-190). Potreba po figure, kot je bil Franc Ferdinand, je namreč v tem času bila velika, saj so se v Avstriji zaostrovala nacionalna nasprotja. Vladam niso uspeli predlogi za rešitev "češkega vprašanja", stopnjevala so se nasprotja med Poljaki in Ukrajinci²², povečala se je napetost med Nemci in Slovenci in pri Italijanih se je širil iredentizem (Zwitter, 1962, 185). Tako so novi načrti Franca Ferdinanda o ureditvi monarhije bodisi po nacionalnem²³ ključu bodisi v trializmu seveda naleteli na ploden odziv, posebej s strani krščansko

socialne stranke Karla Luegerja in pri nas s strani takratnega vodilnega politika SLS Ivana Šusteršiča (Zwitter, 1962, 196-197; Grdina, 2003, 190-191).

Glede na ideje, ki jih je zagovarjal Franc Ferdinand, ter glede na dejstvo, da je bil v monarhiji tako vpliven, da so nekateri celo govorili o dvovladju Schönbrunna (Franca Jožefa) in Belvedera (Franca Ferdinanda) (Zwitter, 1962, 197), ni bilo presenetljivo, da je Ivan Šusteršič v prestolonaslednika polagal mnogo upov. K temu je veliko prispevalo tudi dejstvo, da prestolonaslednik na spomenico, ki mu jo je poslal Ivan Šusteršič, ni odreagirал negativno, temveč je Šusteršiču celo sporočil, da jo prebral z velikim zanimanjem (Grdina, 2003, 194)²⁴.

Pri Šusteršiču se je trializem povezal s še enim konceptom, in sicer konceptom velikoavstrijske ideje, ki ga je prav tako podpiral belvederski krog Franca Ferdinanda. In ravno slednji je katoliške južne Slované želel uporabiti za slabitev madžarske politične moči²⁵ ter kot obrambo proti srbskim težnjam na Balkanu, ki so po prestolonaslednikovem mnenju predstavljale resno nevarnost za razvoj monarhije na Balkanu (Rahten, 1999, 196-197).

V duhu povezovanja katoliških južnih Slovanov so si slovenski katoliški narodnjaki prizadevali okrepiti vezi s hrvaškimi pravaši²⁶ in se pri tem močno naslanjali tako na belvederski krog kot na Luegerjeve krščanske socialce (Rahten, 2001, 73). Še posebej pa se je na prestolonaslednika pri svojih političnih načrtih torej naslanjal Ivan Šusteršič, kar je v marsičem pomagalo pri njegovem političnem polomu (Grdina, 2003, 195)²⁷.

Je pa bilo Šusteršičevo ravnanje s prevelikim računanjem na prestolonaslednika zmotno še iz enega razloga, in sicer zaradi tega, ker je bilo vprašljivo, ali bi slovenske dežele sploh prišle v novo državno enoto, saj sta vključitev Kranjske in sosednjih predelov vanjo znotraj monarhije eksplicitno podpirala zgolj kneza Heinrich Hanau in Karl Schwarzenberg. Ostali so bili bolj ali manj

mnenja, da bi morale "slovenske dežele" ostati v okviru cislajtanske Avstrije (Grdina, 2003, 195). Tega se je Šusteršič do neke mere celo zavedal, saj so se on in ostali voditelji SLS izogibali temu, da bi povedali, katere vse državne enote bi prišle v novi del monarhije. Šusteršič pa se je s tem bolj poskušal izogniti temu, da bi njegov politični program sprovočiral na eni strani nemške nacionalce in na drugi strani madžarsko politično elito, ideja o vključitvi slovenskih dežel pa je prihajala postopoma²⁸ (Rahten, 2001, 73).

Kljub aktualnosti velikoavstrijske in trialistične ideje ter nasprotovanja proti njej²⁹ pa se je vse skupaj končalo z umorom Franca Ferdinanda 28. junija 1914, kar je pokopalo načrte Ivana Šusteršiča ter povzročilo polarizacijo znotraj SLS in vzpon politika, ki je istega leta od Šusteršiča prevzel vodstvo Slovensko-hrvaškega kluba, in sicer Antona Korošca (Grdina, 2003).

PRVA SVETOVNA VOJNA

O zgodovini prve svetovne vojne ter tudi ne o njenem vplivu na notranjo politiko habsburške monarhije na tem mestu ne moremo pisati. Moramo pa povedati naslednje. Prva svetovna vojna je povzročila zaostritev notranjih sporov, in sicer so Nemci pogledovali proti Naumannovemu konceptu Mitteleurope, opozicija pri vseh narodih se je krepila, vpliv oktobrske revolucije je bil velik (Zwitter, 1962, 205-206), dvor pa med vsem tem bolj ali manj nespretno krmari, posebej po smrti Franca Jožefa in prihodu mladega in neizkušenega cesarja Karla I. (Grdina, 2003). Vse to je brez dvoma temeljito poseglo tudi v razmere med našimi katoliškimi narodnjaki.

Kot glavni poraženec razmer ob začetku vojne pa je ostal seveda nekronani vojvoda kranjski, katerega zgoraj omenjeni "*furor patrioticus*" je sprožil spor z Janezom Evangelistom Krekom,³⁰ in tako se je začela polarizacija znotraj stranke³¹, ki je v marsičem zaznamovala medvojno politiko. Kreka je namreč zmotila antisrbska ostrina Šusteršičevega govora in

njegovo netenje vojne, kljub temu, da je bil Krek proti srbofilstvu (Pleterski, 1971, 12-13).

Če se je v prvih letih dokončno zgodil ugriz v jabolko spora, pa to ne pomeni, da se je takrat jasna polarizacija znotraj SLS že začela. Vojna na Slovenskem se je začela na eni strani v duhu patriotskega navdušenja, a so jo na drugi strani spremljali tudi dogodki, kot je preganjanje Slovencev (Pleterski, 1971³²). V prvem letu vojne so namreč vsi politiki igrali svojo lastno politiko, Korošec pa se takrat še ni ravno posebej prebil v ospredje, pri njegovi politični karieri mu namreč ni šlo na roko dejstvo, da so komaj dva tedna po njegovi izvolitvi zaradi vojne zaprli državni zbor (Lukan, 1991, 27-30).

V tem času pa se je na slovensko politično prizorišče vrnil Anton Mahnič³³ s pripravo spomenice za vatikansko diplomacijo, pri kateri sta sodelovala Krek in Korošec in v kateri je bilo poudarjeno, da bi zveza Slovencev s Hrvati morala biti ohranjena ne glede na to, katera stran zmaga v vojni (Grdina, 2003, 259). Omenjena spomenica pa je odpirala vrata poznejšemu Krekovemu stališču, ki ga je³⁴ še bolj ločilo od zahajajoče "zvezde" slovenske politike, Ivana Šusteršiča. Krek se je namreč za razliko od konservativnega Šusteršiča dobro zavedal naglo se spreminjajočega sveta in tega, da se mora, če hoče obstati, Slovenska ljudska stranka posodobiti (Grdina, 2003, 263). V letu 1916 je Šusteršiču preko izvršilnega odbora SLS še uspevalo obvladovati Kreka³⁵, toda število privrženec slednjega je kljub vsemu hitro naraščalo (Rahten, 1999, 199). Krekova moč in priljubljenost pa sta strmo naraščali preko njegovih sposobnosti kot organizatorja združne zveze, kot mentorja katoliških delavskih organizacij in kot dinamičnega človeka, ki je stalno iskal nove odgovore (Grdina, 2003, 162-163).³⁶

Ko pa sta v času vojne vihrle in Krekove rastoče priljubljenosti v roku enega mesca umrla grof Stürckgh, ministrski predsednik Cislajtanije, ter stari cesar Franc Jožef³⁷, pa se je Krek začel močnejše povezovati s človekom, ki je kasneje postal njegov naslednik,

Antonom Koroščem (Lukan, 1991, 30). V tem času je prestol zasedel mladi in neizkušeni cesar Karel I. Habsburško-Lotariński, od katerega so mnogi pričakovali reformo države, toda Karel se vse do konca vojne ni mogel odločiti za reforme ali v smeri germanske Cislajtanije ali v smeri zveze enakopravnih narodov (Grdina, 2003, 283). In ko se je v negotovem vzdušju začela porajati dejanska linija Krek-Korošec, se še ni moglo govoriti o kakšni dejansko jugoslovanski liniji v duhu Majniške deklaracije, temveč je bila, podobno kot Šusteršičeva³⁸, izrazito hrvaška. Ob koncu leta 1916 in začetku leta 1917 sta se namreč Krek in Korošec ogrevala za subdualistično idejo o združitvi južnih Slovanov na temelju hrvaškega državnega prava pod krono svetega Štefana, toda s tem sta uspešno nagovarjala zgolj Starčevičevo stranko, pri ostali Hrvaško-srbski koaliciji pa sta ostala brez uspeha (Lukan, 1991, 30). Se pa je s tem definitivno že začela nova doba.

K MAJNIŠKI DEKLARACIJI

Na že omenjeni seji izvršilnega odbora SLS 20. in 21. novembra 1916 je Ivan Šusteršič dosegel poslednjo "zmago", ko se je spravil s Krekom. Zmaga je bila pirova, saj se uporna struja ni držala sprave in Krek ni prišel na nobeno pravno srečanje več. Šusteršič je bil namreč ob sestavljanju Majniške deklaracije že odrinjen na stranski tir in njegove septembrske točke³⁹ so bile pozabljene (Grdina, 2003, 279). V času, ki je vodil do tega, se je spremenilo tudi mnenje Andreja Kalana, v smislu, da ni moč več vztrajati pri starih političnih paradigmah, pod "vodstvom" Izidorja Cankarja pa se je katoliški pol slovenske kulture uspešno moderniziral in v politiki je to vse bolj kazala osebnost Antona Korošca, Šusteršič pa je kot simbol preteklosti izgubljal priljubljenost (Grdina, 2003, 277). Januarja 1917 pa kljub vsemu kakšne želje po razpadu habsburške monarhije ni bilo niti pri bolj jugoslovansko usmerjenih katoliških politikih, kot sta bila Krek in Korošec. Se pa je

takrat pojavljalo v katoliškem taboru mnenje, da gre absolutna zvestoba zgolj Bogu in, da je absolutna zvestoba posvetnim institucijam, med katere spadata tudi država in dinastija, nemoralno (Pleterski, 1971, 89). In to je brez dvoma pripravljalo pot pripravljenosti za prelom zvestobe, posebej po tem, ko se je izkristalizirala usmeritev cesarja Karla k ohranitvi državne enotnosti, ki pa ni kazale pripravljenosti, da bi ugodili željam južnih Slovanov po združitvi (Pleterski, 1971, 95).

Krekovo predhodno delovanje je bilo pomembno za to, da so se kasneje lahko klerikalci in liberalci pogodili glede Majniške deklaracije in glede tega, da se je 29. maja 1917 konstituiral katoliško-liberalni Jugoslovanski klub, ki je predstavljal prelomnico v slovenski politiki, prav tako kot njegova Majniška deklaracija, ki so jo lahko sprejeli vsi in je zahtevala, da se na temelju narodnega načela in hrvaškega državnega prava vsa ozemlja, na katerih prebivajo Slovenci, Hrvati in Srbi, združijo pod žezlom habsburško-lotarinške dinastije v samostojno državno telo⁴⁰ (Grdina, 2003, 281). Takrat namreč habsburški okvir še ni bil sporen ne za Korošca ne za Kreka, je pa jugoslovanski klub dobil takšno moč, da je lahko zrušil vladno Clam-Martinica (Lukan, 1991, 31).

Se pa v tem času, kljub temu, da je bil odrinjen na stranski tir, delovanje nekrona-nega vojvode kranjskega ni končalo. Prav nasprotno je začel v Karla polagati podobne upe,⁴¹ kot jih je v Franca Ferdinanda (Grdina, 2003). Njemu je posvetil spomenico, napisano aprila 1917 v času priprav na ponovni sklic državnega zbora⁴². V njej je opozarjal na nevarnost zahtev nemških nacionalistov, posebej je nasprotoval zahtevi po proglatitvi nemščine za državni jezik. Poleg tega je poudarjal nujnost zadovoljitve nacionalnih zahtev Slovencev in Hrvatov ter njihovo zvestobo državi in dinastiji. Zanimivo pa je tudi označil Trst, Goriško–Gradiščansko in Istro kot iredentistične kneževine⁴³, iztrgane iz domoljubne Kranjske (Rahten, 1999, 200–201).

Je pa takrat bila politična klima v umirajočem cesarstvu že precej kritična in jugoslovanska Majniška deklaracija in izjava Češke zveze sta dosegla odmev in vlada se je zavedala njunega pomena kot simboličnega strela v dualistično ureditev (Grdina, 2003, 281–282)⁴⁴.

NOVA ZARJA

Krek se je v zadnjem času svojega življenja vedno bolj odmikal od zvestobe habsburški hiši (Grdina, 2003). In ko je 8. oktobra 1917 nenadoma umrl, se je njegov pogreb spremenil v množično manifestacijo v podporo Majniški deklaraciji, Korošček pogrebni govor, ki je nagovarjal ljudstvo k pričakovanju odrešenja v zedinjenju Jugoslovancev, pa je Štajerca spremeni v "znano osebnost", nakar ga je izstop Ivana Šusteršiča novembra 1917 iz Jugoslovanskega kluba postavil na položaj vodje SLS in tudi slovenske politike (Lukan, 1991, 31).

Medtem ko so se v mladi struji SLS dogajale spremembe, se pri Šusteršiču to ni zgodilo in je še vedno vztrajal pri svojih stališčih zvestobe do habsburške hiše in Avstrije. Njegova politika zvestobe in stara slava so mu omogočali avdience pri cesarju, toda kljub temu se je cesar Karel raje kot k Šusteršiču za nasvete glede jugoslovanskega vprašanje obračal k Korošču, saj se je zavedal njegovega položaja vodje slovenske politike (Rahten, 1999, 202). Korošec je namreč med tem tako pridobil toliko moči, da je lahko februarja ali marca 1918 cesarju Karlu v obtožujočem tonu govoril o slovenskem trpljenju o vojni, ter o naperjenosti vojaške ustroja proti Slovincem (Grdina, 2003, 332). Nadaljevala se je ljudska podpora jugoslovanski ideji⁴⁵ in Majniški deklaraciji in tako sta Franja Tavčar in Cilka Krek Korošču predali več kot 200.000 podpisov žensk v podporo Majniški deklaraciji, južnoslovanski poslanci pa so se začeli čutiti vse močnejše (Grdina, 2003, 332). Kljub temu je cesar Karel pristal na pravico do samoodločbe šele po pritisku ameriškega predsednika Wilsona (Pleterski, 1971).

Medtem ko je Korošec vodil politiko vse ali nič nasproti monarhiji, ki se je končala z besedami cesarju: Prepozno je, veličanstvo, je bil Šusteršič vselej pripravljen sprejemati kompromise. Tako se je z cesarjem Karlom pogovarjal o možnosti ustanovitve Ilirije iz slovenskih in hrvaških pokrajin v avstrijskem delu države, ki bi lahko ohranila dualizem. Cesarju Karlu pa ni uspelo rešiti potaplajoče se ladje niti z zadnjim manifestom⁴⁶ 16. oktobra 1918, saj je predvideval razkosanje jugoslovanskega ozemlja, na kar večina ni več mogla pristati, izjema je bil seveda Ivan Šusteršič (Rahten, 1999, 202-204).

Tako je brezkompromisna politika Krekovega naslednika Korošča⁴⁷ vodila do ustanovitve južnoslovanske države iz ruševin Avstro-Ogrske (Grdina, 2003) in se je SLS dokončno odpovedala veri v podonavsko monarhijo. Le Šusteršič je še v času, ko je bil imperij v zadnjih izdihljajih, sanjaril o "zedinjenih podunavskih državah", svojem zanimivem konceptu nacionalnih držav, nastalih iz Avstro-Ogrske, toda še zmeraj pod habsburškim žezlom (Rahten, 1999, 205-206).

ZAKLJUČEK

Pri zgodbi o slovenskih katoliških narodnjakih lahko tako opazujemo jugoslovanstvo v njihovem programu kot konstanto, čeprav so si ga različne osebe in v različnem času zamišljale različno. Prav tako lahko kot konstanto vzamemo lojalističen odnos do imperija in habsburške hiše, ki se začne spreminjati sredi vojne vihre, ko Avstrija postaja satelit Nemčije, cesar pa je neizkušen in neodločen ter nikakor ne zmore odgovoriti na nacionalne zahteve južnoslovanskih narodov.

Prav tako lahko iz zgoraj povedanega izpeljemo sklep, da se SLS ni delila na struje do leta 1916, čeprav so bile že prej (pretežno osebne) zamere in različni pogledi na določena stališča. Toda v osnovnih idejah glede narodnega vprašanja so si bili enotni, in sicer je prevladovala jugoslovanska ideja, ki se je posebej manifestirala v ideji zveze s Hrvati ter

lojalnosti habsburški hiši. Na idejni ravni se je ključen preobrat morda zgodil, ko je Krek postavil narod po pomenu nad državo in kot družbo, ki je prvotnejša od nje (Pelikan, 1997).

Tako je SLS prispevala levji delež k prihodu Slovencev v jugoslovansko državo, ki pa je na Korošča deloval kot "streznitev". Naj zaključim z Lukanovim citatom:

Post festum lahko rečemo: Vsaj od ustanovitve Narodnega sveta naprej bi Korošec storil bolje, če bi vso to energijo, ki jo je uporabil za številne interpelacije v državnem zboru in ki so slovenskemu ljudstvu bore malo pomagale, vložil v podrobno izdelavo programa za ureditev bodoče države avstrijskih Jugoslovancev. (Lukan, 1991, 33).

LITERATURA

Anderson, Benedict (1998): Zamišljene skupnosti: O izvoru in širjenju nacionalizma, Ljubljana, Studia humanitatis.

Bister, Feliks J. (1991): Življenje in delo Antona Korošča do prve svetovne vojne, V: Prispevki za novejšo zgodovino, leto 1991, št. 1 Življenje in delo dr. Antona Korošča Razprave s simpozija v Mariboru 13. decembra 1990, Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino.

Hobsbawm, Eric (2007): Nacije in nacionalizem po letu 1780, Ljubljana, Cf*.

Grdina, Igor (2003): Slovenci med tradicijo in perspektivo: Politični mozaik 1860–1918, Ljubljana, Študentska založba.

Lukan, Walter (1991): Politično delovanje Antona Korošča med prvo svetovno vojno (kratek oris). V: Prispevki za novejšo zgodovino, leto 1991, št. 1 Življenje in delo dr. Antona Korošča Razprave s simpozija v Mariboru 13. decembra 1990, Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino.

Melik, Vasilij (1997): Problemi v razvoju slovenske narodne identitete, v: Avstrija. Jugoslavija. Slovenija. Slovenska narodna identiteta skozi čas. Urednik: Dušan Nečak, Ljubljana, Oddelek za zgodovino filozofske fakultete.

Pelikan, Egon (1997): Akomodacija ideologije političnega katolicizma na Slovenskem, Maribor, Založba Obzorja.

Pleterski, Janko (1971): Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo, Ljubljana, Slovenska Matica.

Prunk, Janko (1997): Razvoj slovenske narodne identitete v prvi Jugoslaviji, v: Avstrija. Jugoslavija. Slovenija. Slovenska narodna identiteta skozi čas. Urednik: Dušan Nečak, Ljubljana, Oddelek za zgodovino filozofske fakultete.

Rahten, Andrej (2001): Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu, Celje, Založba Panevropa.

Rahten, Andrej (1999): Zadnji slovenski avstrijakant: prispevek k politični biografiji dr. Ivana Šusteršiča, Zgodovinski časopis, letnik 53, številka 2, strani 195-208.

Zweig, Stefan (2008): Včerajšnji svet, Ljubljana, Mladinska knjiga.

Zwitter, Fran (1962): Nacionalni problemi v Habsburški monarhiji, Ljubljana, Slovenska Matica.

1. In naj poudarim, da še z delom ostalih slovenskih razsvetljen-
cev kot so bili Zois, Vodnik, Pohlin itd. (Grdina, 2003).
2. Po Hobsbawmu je kratko 20. stoletje trajalo od 1914-1994.
3. O širši povezavi jugoslovskega nacionalnega gibanja in jugo-
slovske ideje glej zbornik Avstrija, Slovenija, Jugoslavija.
Slovska narodna identiteta skozi čas.
4. In kasneje v Kraljevini Jugoslaviji.
5. Občutja zvestobe dinastiji bila brez dvoma široko prisotna
po monarhiji (Grdina, 2001).
6. Ki pa so se še okrepila po letu 1848 (Zwitter, 1962).
7. K temu je prispevalo več dejavnikov. Slovenci in Slovaki
se nis(m)o mogli sklicevati na zgodovinsko pravo ki je v
Avstriji devetnajstega stoletja igralo še zmeraj pomembno
vlogo, Čehi so bili močno oslabljeni zaradi škode, ki so jo
českemu zgodovinskemu narodu naredili dogodki po Beli
gori, Hrvati so bili v marsičem na boljšem, po drugi strani pa
je nanje pritiskal ogrski centralizem in nekako favoriziran
položaj Italijanov v Istri in Dalmaciji, Srbi so imeli pa pravice
omejene skorajda izključno na religiozne zadeve. Izjema so
nekako bili Poljaki v Galiciji, ki so bili *de facto* avtonomni,
so pa se na njihov račun krčile narodne pravice Ukrajincev.
Velik pomen pri narodnih trenjih pa je imelo to, katere
družbene razrede je določen narod obsegal (Zwitter, 1962;
Grdina, 2003).
8. V letih 1879-1893 je bila situacija pod vlado Euarda grofa
Taffeja precej stabilna zaradi njegovega železnega obroča,
ki je povezoval nemške konservativce in slovske stranke,
toda prihod radikalnejših gibanj je to stabilnost usodno
zamajal. Na politično prizorišče so v devetdesetih letih
namreč stopili mladočehi, Luegerjevi krščanski socialci in
nemške liberalce so nadomestili agresivni nacionalisti in
pangermani (Rahten, 2001, 6).
9. Kot vodilne naj omenim Antona Mahniča, Aleša Ušeničnika
in Janeza Evangelista Kreka.
10. Po teh volitvah je vse bolj prihajala do izraza ločitev duhov,
kot jo je propagiral Anton Mahnič. Moramo pa omeniti, da
so Slovenci v drugih kronovinah takrat še nastopali v duhu
narodne sloge. Do razkola je na Goriškem prišlo šele leta
1901, na Štajerskem leta 1907, na Koroškem, v Trstu ter v Istri
pa je slovski tabor ostal enoten (Rahten, 2001, 11).
11. Tudi kot odgovor na KNS so leta 1894 liberalci ustanovili
svojo stranko, in sicer Narodno stranko za Kranjsko, ki so
jo pozneje organizirali tudi na Štajerskem in Goriškem,
medtem ko na Koroškem nikoli niso imeli dovolj moči
(Grdina, 2003, 140).
12. V marsičem se vidijo podobnosti s krščansko socialno stran-
ko Karla Luegerja v nemško govorečem prostoru monarhije.
Je pa k temu v veliki meri prispeval tudi sam profil politikov
in ideologov SLS, ki so bili po večini duhovniki kmečkega
porekla in zato posebej občutljivi za socialne probleme
kmečkega stanu (Rahten, 2001, 11).
13. Poleg tega je k izgubi vere Slovencev v krščanske socialce
prispevalo tudi omehovanje Luegerja glede podpore
slovske gimnaziji na Celju, ki je leta 1895 pretresla celotno
politiko monarhije (Rahten, 2001, 29; (Hobsbawm, 2007).
14. Pri tem je potrebno omeniti, da sta bila uniji s Hrvati poleg
takratnih voditeljev Katoliške narodne stranke (Janko Brejc,
Andrej Kalan in Janez Evangelist Krek) naklonjena še Aleš
Ušeničnik ter Ivan Šusteršič (Melik, 1997; Pelikan, 1997;
Rahten, 2001).
15. Avtor kot vir navaja časopis Slovenec datuma 18.6.1898
(Rahten, 2001, 28).
16. Časnik Slovenec datuma 28.9.1898 (Rahten, 2001, 29)
17. Kljub temu velja omeniti, da je SLS oz. takrat še KNS bila
načelno od začetkov naklonjena jugoslovske ideji, prav
tako kot bolj ali manj celotno slovsko narodno gibanje.
Je pa potrebno omeniti, da poslanci SLS s Šusteršičem na
čelu, ki so tvorili Slovenski klub, niso bili člani zveze južnih
Slovanov, v kateri so bili slovske liberalci, hrvaški poslanci
iz Istre in Dalmacije ter oba srbska zastopnika (Rahten,
2001, 72)
18. Njegovo stališče o tem, da je najprej potrebno rešiti
narodnost, nato pa se boriti za svobodo, je odmevalo pri
marsikaterih narodnih gibanjih v habsburški monarhiji,
pri nas ga je npr. rad ponavljal mladoslovenec Josip Jurčič
(Grdina, 2003, 23).
19. Znotraj tega koncepta so slovske politiki Bleiweisovega
kroga videli možnost programa ponovne notranje Avstrije
(Grdina, 2003, 29).
20. Od takrat naprej govorimo o Avstro-Ogrski.
21. Kljub temu je bil sin Franca Jožefa nadvojvoda Rudolf
bolj priljubljen, kot opisuje Zweig (Zweig, 2008), k čemur
je verjetno prispevalo dejstvo, da je bil Franz Ferdinand
klerikalnih tendenc (Grdina, 2003, 190).
22. Zwitter vedno uporablja izraz Ukrajinci (Zwitter, 1962),
medtem ko Rahten uporablja tudi izraz Rusini (Rahten,
2001).
23. Za takšno razmišljanje naj bi dobil idejo od romunskega
nacionalističnega advokata Aurela C. Popovicija (Grdina,
2003, 190).
24. To je bila spomenica z dne 25. julija 1909, v kateri je Šusteršič
utemeljeval svojo pozicijo za trializem iz narodnostnih raz-
logov ter iz koristi dinastije, ki bi jih taka ureditev prinesla.
Po Šusteršičevem mnenju naj bi v tretje enoto monarhije
sodili Hrvaška, Slavonija, Dalmacija, Kranjska, Primorska,
slovske deli Štajerske in Koroške, Bosna in Hercegovina in
srbske pokrajine Ogrske. Trializem naj bi bil tudi varovalo
monarhije pred srbskim in italijanskim iredentizmom
(Grdina, 2003, 192)
25. V marsičem je bila velikoavstrijska ideja reakcija proti
gibanju za neodvisno Ogrsko (Zwitter, 1962, 196).
26. Duh povezovanja s Hrvati močno prevzame slovske
katoliški tabor in tako Aleš Ušeničnik leta 1912 zapiše: *Če
torej Slovenci in Hrvati še niso en narod, zakaj ne bi mogli
postati en narod?* (Pelikan, 1997, 34).
27. In to, da je vse stavil na karto Franca Ferdinanda, je veliko
pripomoglo k njegovein protisrbskemu razpoloženju, ki se je
najjasneje pokazalo v unionskem govoru (Rahten, 1999, 197)
in je močno prispevalo k netenju protisrbskega razpoloženja
(Pleterski, 1971).
28. Šusteršič je to v glavnem argumentiral z razlogom, da bi se
preprečila nadvlada pravoslavnega elementa nad katoli-
škim, Krek pa je poskusil tudi z zgodovinsko argumentacijo,
ko je v Slovincu leta 1905 objavil članek kjer se je skliceval
na sklep hrvaškega sabora iz leta 1712, ko so hrvaški stanovi
izjavili, da bodo sprejeli pragmatično sankcijo zgolj pod
pogojem če jim podo vladali tisti člani habsburške hiše,
ki bodo vladali tudi Štajerski, Koroški in Kranjski (Rahten,
2001, 73-74).
29. Nasprotovanje se je kazalo v prepovedi zemljevidov triali-
stične Avstrije ki jih je izdajal knez Hanau in so vključevala
tretje enoto, ki so jo poimenovali Kraljevina Ilirija (Rahten,
2001, 110).

30. Spor med Krekom in Šusteršičem je dejansko star kot stranka sama, saj gre v veliki meri za osebne zamere in Krekove očitke Šusteršiču, da stranko vodi diktatorsko; v tem času pa se je njun antagonizem preselil tudi na politično polje (Rahten, 1999, 198).
31. Oblikovale sta se nekako dve struji, Šuštarsičeva, ki je vedno bolj slabela, ter struja Krek–Korošec, ki je bila bolj jugoslovansko usmerjena (Lukan, 1991; Rahten, 1999). Krek in Korošec pa sta se poznala še iz časa Koroščevih študijskih let in Korošec je močno cenil Krekovo učenost in družbene poglede (Bister, 1991, 13).
32. Avstrijski predsednik vlade grof Karl Stuerghk se je že na dan atentata izrekel za vojno proti Srbiji, v kateri je videl tudi za rešitev nekaterih notranjih problemov monarhije. Tako je preganjanje Slovencev in drugih Jugoslovancev bilo v vlogi preprečevanja vezi s Srbijo (Pleterski, 1971, 20-21).
33. Če je bil še konec 19. stoletja glasnik katoliškega internacionalizma, je v času službovanja na otoku Krku spremenil poglede in postal izrazito domoljubno usmerjen škof (Grdina, 2003, 259).
34. In Korošca.
35. V tem času Korošec še ni bil toliko navezan na Kreka in naj bi v zvezi s Šusteršičevim ravnanjem zgolj pripomnil, da mu Kreka ne bi bilo treba tako nečastno odbiti, drugače pa je ostal bolj na Šusteršičevi strani (Lukan, 1991, 28). Lahko pa kljub vsemu sklepamo o tesnejši povezanosti Kreka in Korošca že pred letom 1916, saj je prav Krek posredoval pri tem, da je Korošec postal predsednik slovenskih in hrvaških poslancev na Dunaju na predvečer prve svetovne vojne (Rahten, 1999, 198).
36. Je pa njegova dinamičnost imela tudi za njega temnejšo plat, saj je njegovim kritikom, posebej Šusteršiču, omogočala, da so mu očitali nestanovitnost (Grdina, 2003, 263).
37. Grof Sturgkh je bil ustreljen 21. oktobra 1916, Franc Jožef pa je umrl 21. novembra 1916 (Lukan, 1991, 30).
38. Podobno je namreč Šusteršič pri cesarju Karlu poudarjal sorodnost Hrvatov in Slovencev, njihove vere ter zvestobe dinastiji (Rahten, 1999, 202).
39. Septembrske točke sta bili dve spravi zahtevi, ki ju je zapisal v Slovincu 18. septembra 1916, in sicer 1) absolutna zvestoba habsburški dinastiji in 2) spoštovanje doktrine katoliške Cerkve in zagotovitev svobode delovanja le-te. S tem je poskusil matirati liberalce (Grdina, 2003, 275).
40. To je bilo malo neverjetno, ker je cesar (in kralj) Karel po kronanju v Budimpešti prisegel, da bo varoval meje kraljestva svetega Štefana, zato so si tudi Madžari prizadevali, da bi bil čim prej kronan (Grdina, 2003, 281).
41. Čeprav v manjši meri.
42. To so Slovani doživljali kot opustitev politike vojaškega polabsolutizma (Grdina, 2003, 282).
43. V smislu italijanskega iredentizma. Omemba se navezuje na njegovo kritiko politike do Italijanov v spomenici (Rahten, 1999, 201).
44. Na tej točki naj omenimo, da je ljubljanski knezoškof Anton Bonaventura Jeglič dolgo časa omahoval med obema strujama v SLS, na koncu pa je odločilno podprl Kreka in Korošca (Rahten, 1999, 198).
45. Ne pozabimo, da so bili shodi v podporo državnopravni izjavi Jugoslovanskega kluba prepovedani. (Grdina, 2003).
46. V spominih Vinka V. Gaberca-Gaberskega se najde podatek, da naj bi Šusteršič poslal dolg telegram, ki mu ga je poslal cesar Karel s ponudbo o združenju samostojni Sloveniji (Rahten, 1999, 205).
47. In ostalih jugoslovanskih klerikalnih in liberalnih politikov z pomočjo Wilsonove doktrine in okoliščin.